

สรุปประเด็นและข้อเสนอแนะ

บทนำ

การศึกษาทั้ง 5 บทที่ผ่านมา ทำให้มองเห็นภาพพรรคการเมืองในมิติที่กว้างและลึกมากขึ้น (comprehensive) และจากความเข้าใจในเรื่องระบบพรรคการเมืองไทยตามที่ได้ศึกษามาดังกล่าว ทำให้สามารถขยาย "จินตภาพ" ออกไปสู่ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งนับเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อประเด็นปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ในอีกหลาย ๆ ด้าน ปัญหาโดยรวมทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่ปรากฏอยู่ในประชาคมทางการเมืองของไทย นอกจากจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อกันและกันอย่างมากแล้ว ยังเป็นปัญหาที่มีองค์ประกอบย่อย ๆ หลายอย่างประกอบกันจนกลายเป็นองค์รวมของปัญหา กล่าวคือ มีบ่อเกิดและเป็นผลกระทบมาตั้งแต่แนวความคิด และการแสดงพฤติกรรมต่างๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่มคน สมาคม องค์กรและสถาบันต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาทางการเมืองที่เริ่มต้นมาจากแนวความคิด และพฤติกรรมทางการเมืองของผู้นำทางการเมืองแต่ละคน รูปแบบการรวมกลุ่มกันทางการเมือง พรรคการเมือง สถาบันทางการเมือง และสถาบันสำคัญต่าง ๆ ทั้งในและนอกระบบราชการ

เพื่อให้ได้ประโยชน์ในระดับกว้างจากการศึกษาเรื่อง "ระบบพรรคการเมืองไทย พ.ศ. 2512-2534" ในบทสุดท้ายของการศึกษา จะได้ทำการสรุปประเด็นสำคัญที่ได้จากการศึกษา และจัดทำข้อเสนอแนะในประเด็นต่าง ๆ และในระดับต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน โดยในขั้นต้นนั้น ก็เพื่อทำให้การศึกษามีความสมบูรณ์และครบถ้วนมากที่สุดตามที่ได้วางกรอบการศึกษาไว้ตั้งแต่แรกเริ่ม

สรุปประเด็น

เมื่อประมวลการศึกษาที่ดำเนินการมาเป็นลำดับขั้นในบทก่อน ๆ มีประเด็นที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน 4 ประเด็นใหญ่ ๆ ซึ่งจะนำมาสรุปไว้ในส่วนนี้ คือ ประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบที่จำกัดของประชาธิปไตยไทย ประเด็นความคิดเห็นที่แตกต่างกันมากเกี่ยวกับประชาธิปไตยของกลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญหลายกลุ่ม ประเด็นเกี่ยวกับความเข้มแข็งที่มีมากเกินไปของทหารและระบบราชการและความไม่เข้มแข็งของกลุ่มพลังทางสังคม

1. รูปแบบที่จำกัดของประชาธิปไตยไทย ตามหลักการของประชาธิปไตยสากลนั้น ในมิติของพฤติกรรมทางการเมืองจะต้องให้ประชาชนจำนวนมากที่สุดในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่เป็นกลุ่มหรือชนชั้นที่มีจำนวนมากที่สุดกว่าทุกกลุ่มทุกชนชั้นในสังคมได้มีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) อย่างกว้างขวาง ส่วนร่วมทางการเมืองที่สำคัญก็คือ การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (voting) ในการเลือกตั้ง (election) "ตัวแทน" ในระดับต่าง ๆ และการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีอิสระในการรวมกลุ่มกัน เป็นพรรคการเมือง (political party) และองค์กรทางการเมืองรูปแบบอื่น ๆ อย่างเต็มที่ โดยทุกกลุ่มทุกชนชั้นจะอยู่ภายใต้กฎหมาย หรือ "กติกากฎ" อย่างเดียวกันและเป็นกติกากฎที่มาจากฉันทานุมัติหรือความเห็นพ้องต้องกันของคนในทุกกลุ่มทุกส่วนในสังคมนั้น โดยรัฐ (state) จะเป็นผู้ควบคุมบังคับใช้กติกาดังกล่าว เพื่อให้ทุกกลุ่มในสังคมได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน (equality) ให้มากที่สุด ส่วนในมิติทางด้านแนวความคิดนั้น หลักการประชาธิปไตยจะถือว่า "คน" มีสติปัญญา มีความคิด และมีความสามารถที่จะปกครองตนเองได้ ในสังคมประชาธิปไตย จึงมักจะใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้คนในสังคมได้มีอิสระ ในการแสดงออกทางด้านต่าง ๆ (freedom of expressions) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ อิสระในการพูดจา แสดงความคิดเห็น (freedom of speeches) และอิสระในการกระทำตามความคิดเห็น และความเชื่อ (beliefs) ทั้งทางการเมือง และด้านอื่น

จะเห็นได้ว่ามีมติสองด้านตามหลักการประชาธิปไตยมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ ถ้าเชื่อมั่นในความสามารถทางด้านต่าง ๆ ของคน ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของสังคม รัฐและสังคมต้องยอมรับให้คนได้แสดงออกในทางการเมืองได้อย่างอิสระ มีส่วนร่วมในทางการเมืองได้อย่างกว้างขวาง เมื่อยึดหลักการพื้นฐานดังกล่าวแล้ว บัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบันในสังคมจะได้รับการเรียนรู้ในกระบวนการของการปกครองประชาธิปไตยว่า หลักการปฏิบัติ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการปกครองประชาธิปไตยก็คือ "การปกครองโดยเสียงข้างมาก" (majority rule) และการรับฟังเสียงข้างน้อย (minority rights) เพราะจากประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมก็จะผลักดันให้คนที่มีความคิด และความเชื่อไปในแนวเดียวกัน รวมตัวกันขึ้นอย่างหลวม ๆ จนกลายเป็นฝ่ายเสียงข้างมาก และเสียงข้างน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงออกโดยผ่านช่องทางของกลไกการเลือกตั้ง และการลงประชามติ (referendum) เสียงข้างมากและเสียงข้างน้อยจึงไม่ใช่สิ่งที่จะปรากฏอยู่อย่างถาวร ในปัจเจกบุคคล และในกลุ่มคน แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามประเด็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ คนในสังคมประชาธิปไตยจึงมีจิตใจเปิดกว้าง (open mind) อดทน เชื่อมั่น และยอมรับในหลักการของประชาธิปไตย เพราะไม่มีฝ่ายใดจะต้องตกเป็นฝ่ายเสียงข้างน้อยตลอดไป

เมื่อคณะราษฎรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เห็นได้ว่าคณะราษฎรไม่ได้เชื่อมั่นใน "คนไทย" อย่างเต็มที่ เพราะได้จัดตั้งสภานิติบัญญัติที่มาจากการแต่งตั้ง" ขึ้นเป็นสภาแรกสุดของก้าวแรกในการปกครองประชาธิปไตยของไทย ส่วนการจัดการเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกในปีต่อมา คณะราษฎรยัง "สร้างหลักประกัน" เพื่อไม่ให้เกิดการเลือกตั้งล้มเหลว จาก "ความไม่รู้" และ "ความไม่คุ้นเคย" ของคนไทย ด้วยการให้มีการเลือกตั้ง 2 ชั้น ซึ่งจริง ๆ แล้วก็ไม่ได้มีเจตนาจะให้มีการเลือกตั้ง "ตัวแทน" ทางอ้อมแต่อย่างใด เพราะการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สอง ก็ได้เปลี่ยนมาใช้วิธีการเลือกตั้งโดยตรงแทน แต่มาจากเหตุผลที่ยังไม่เชื่อมั่นในความสามารถของคนไทยมากกว่า ทั้งนี้ก็เพราะเหตุผลที่คนไทยยังคุ้นเคยกับวัฒนธรรมแบบไพร่ฟ้า (subject political culture)

ภายใต้การปกครองแบบข้ากับเจ้า บ่าวกับนาย (autocratic government) ที่เป็นมาต่อเนื่องยาวนาน ตลอดจนความไม่รู้หนังสือ และความยากจนของคนไทย ด้วย "สายตา" ของคณะราษฎรและวิธีการที่คณะราษฎรได้ทำไว้ จึงได้กลายเป็น "มมมมมม" และวิธีการที่ผู้มีอำนาจการเมืองของไทยยุคต่อมาได้นำมาเป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำทหารและข้าราชการที่ได้กลายมาเป็นกลุ่มสืบทอด "มรดกการปกครอง" จากคณะราษฎรในลำดับต่อมา

หลังจากที่คณะราษฎรได้ปลุกฝัง "สายตาผู้ปกครอง" ขึ้นในกลุ่มชนชั้นผู้ปกครอง (ruling class) ของไทย สายตาดังกล่าวก็กลายเป็น "หลักการ" ที่ยึดถือกันต่อมาในบรรดาผู้มีอำนาจทางการเมือง จนอาจเรียกได้ว่า "หลักการ" ที่ได้รับการสถาปนาขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ได้กลายมาเป็น "กฎเหล็กแห่งระบอบประชาธิปไตย" ของไทยแล้ว และหลักการนี้ก็มักถูกนำมาอ้างเพื่อคัดค้านหลักการประชาธิปไตยสากลอย่างสม่ำเสมอ แม้กระทั่งในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2512-2534 ผู้ปกครองฝ่ายทหารและกลุ่มพลังในระบบราชการก็ยังคงไม่มีความเชื่อมั่นในการใช้สติปัญญา และการแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มพลังนอกระบบราชการแต่อย่างใด ผู้นำทหารและข้าราชการ ตลอดจนผู้นำทางการเมืองพลเมืองจำนวนไม่น้อย ยังมองว่า "การเลือกตั้ง" และการเปิดกว้างให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง มีความสำคัญน้อยกว่า "ความเงิบสงบ" ในสังคม โดยความเงิบสงบดังกล่าวได้ถูกอ้างอิงไปสู่หลักการความมั่นคงของชาติ ที่ฝ่ายทหารและระบบราชการฝ่ายเดียวมีสิทธิอันชอบธรรมที่รักษาไว้ และสามารถครอบงำด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเงิบสงบขึ้น

การรัฐประหารที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ มากกว่าสิบครั้ง การปราบปรามกลุ่มที่คัดค้านการปกครองของผู้มีอำนาจ การควบคุมสื่อสารต่าง ๆ โดยรัฐ การใช้อิทธิพลต่อการร่างรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ ตลอดจนการบีบอำนาจยกเลิกรัฐธรรมนูญมากกว่า 10 ฉบับ และวิธีการอื่น ๆ ล้วนแต่เป็นวิธีการที่ขัดแย้งกับหลักการประชาธิปไตยสากลทั้งสิ้น และสะท้อนให้เห็นถึงความไม่ "เชื่อมั่น" และไม่ "ศรัทธา" ต่อความสามารถของคนไทย รวมทั้งรวมไม่ไว้วางใจต่อกลุ่มพลังนอกระบบราชการที่อาจเข้มแข็งขึ้นจนสามารถทำลายการเมืองผู้มีอำนาจทาง

การเมืองของฝ่ายทหาร และข้าราชการได้ ซึ่งอาจกระทบไปสู่ผลประโยชน์ทางการเมืองของทหารที่มีอยู่ได้ด้วย

เมื่อไม่ได้ยึดถือหลักการพื้นฐานของการปกครองประชาธิปไตย การปกครองที่เป็นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 จึงไม่ใช่สาระของการปกครองประชาธิปไตยที่แท้จริง บางครั้งบางเวลาอาจเป็นเพียง "เศษเสี้ยว" ประชาธิปไตย "กึ่งประชาธิปไตย" หรือ "เกือบจะเป็น" ประชาธิปไตย ซึ่งอาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งได้ว่า การปกครองประชาธิปไตยได้ถูกจำกัดไว้หรือถูกควบคุมและครอบงำไว้ จนกลายเป็นการปกครองประชาธิปไตยในรูปแบบที่จำกัด กล่าวคือ จัดให้มีการเลือกตั้งเป็นครั้งคราวจัดขึ้นอย่างหยาบ ๆ มีวิธีการหรือหลักการที่ยังไม่สามารถส่งเสริมการศึกษาทางการเมืองให้กับประชาชน ไม่สามารถจะหาฉันทานุมัติที่ชัดเจนหรือหลักการปกครองเสียงข้างมากจากคะแนนเสียง (votes) ของประชาชนได้ แต่ในทางตรงข้าม การเลือกตั้งกลับกลายเป็นปัญหา "เน่าเหม็น" ของประชาธิปไตยจากการหาเสียงสกปรก การซื้อเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้ง พรรคการเมือง การทุจริตช่วยเหลือพวกพ้องของบรรดาเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นฝ่ายรักษา "กติกา" หรือกฎหมาย แต่ฝ่ายข้าราชการก็นำปัญหาของการเลือกตั้งดังกล่าวมาเป็นข้ออ้างอย่างหนึ่งในการยึดอำนาจ ล้มเลิกพรรคการเมือง รัฐธรรมนูญ รัฐบาลพลเรือนและรัฐสภา และหาวิธีการจำกัดการปกครองระบอบประชาธิปไตยต่อไป

การจำกัดการปกครองประชาธิปไตย หรือการเกิดการปกครองประชาธิปไตย ในรูปแบบที่จำกัด จึงหมายถึงการจำกัดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนด้วย นอกจากการจำกัดในการเลือกตั้งที่จัดให้มีขึ้นเป็นครั้งคราวและขาดสาระของความเป็นประชาธิปไตยดังกล่าวแล้ว ยังจำกัดอิสระในการรวมกลุ่มกันเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองของประชาชนด้วย พรรคการเมืองประชาธิปไตยได้ถูกจำกัดบทบาททางการเมืองไว้ตามการจำกัดการเลือกตั้งที่มีขึ้น ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น พรรคการเมืองยังได้รับการให้คุณค่า (values) ในสายตาของผู้ปกครองให้เป็นกลุ่มที่ต้องจัดขึ้นตามกฎหมาย หรือ "กติกา" ที่รัฐมีส่วนจัดทำขึ้น พรรค

จึงจะมีความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง โดยสิทธิในการรวมกลุ่มกันตามธรรมชาติ (natural creature) ได้ถูกละเลยไม่ได้รับการส่งเสริม และนอกจากนั้นกลุ่มผู้ปกครองยังพยายามจะจำกัดการก่อตั้งและการพัฒนาพรรคการเมืองด้วยวิธีการต่าง ๆ อยู่เสมอทั้งวิธีการตามรูปแบบ คือ ใช้สิทธิพลต่อการวางเงื่อนไข ข้อจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญ และกฎหมายพรรคการเมือง และวิธีการนอกรูปแบบ คือ การรัฐประหารล้มเลิกพรรคการเมือง หรือทำให้พรรคการเมืองยุติบทบาทไประยะหนึ่ง

การจำกัดการปกครองประชาธิปไตย การจำกัดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน และการจำกัดการรวมกลุ่มของประชาชน ตลอดจนจำกัดการก่อตั้งและแสดงบทบาทของพรรคการเมืองประชาธิปไตย ได้ส่งผลกระทบต่อให้มีการจำกัด "คณะบุคคล" ที่เข้าไปมีอำนาจทางการเมือง ตัดสินใจจัดทำนโยบายสาธารณะต่าง ๆ ที่ส่งผลโดยตรงมาสู่ประชาชนด้วย และที่กระทบเป็นลูกโซ่ต่อมาก็คือ การจำกัดผลประโยชน์ทางการเมืองให้ตกอยู่กับกลุ่มคนที่เข้าไปมีอำนาจทางการเมืองดังกล่าว ที่ปรากฏชัดเจนทั้งในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2512 และระหว่างปี 2512-2534 ก็คือ ผู้นำทหารและข้าราชการเป็นกลุ่มสำคัญที่ได้เข้าไปมีอำนาจทางการเมืองและทำการรักษาประโยชน์ให้กับทหารและข้าราชการ ระหว่างปี พ.ศ. 2512-2534 ได้มีการคลี่คลายเป็นการร่วมใช้อำนาจทางการเมืองระหว่างผู้นำทหารและข้าราชการกับกลุ่มนักธุรกิจ ซึ่งเป็นกลุ่มพลังที่เข้มแข็งมากที่สุดภายในบรรดากลุ่มพลังนอกระบบราชการ โดยผู้นำทางภาคธุรกิจเอกชนได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสลับสับเปลี่ยนกับผู้นำ ทหารหลายครั้งในช่วงเวลาดังกล่าว ส่วนในรัฐสภาก็จะเห็นว่า ทหารและข้าราชการเป็นกลุ่มใหญ่ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกวุฒิสภา ขณะที่นักธุรกิจเป็นกลุ่มใหญ่ที่ชนะการเลือกตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา เหตุนี้ กลุ่มทหารและข้าราชการกับกลุ่มนักธุรกิจจึงเป็นกลุ่มพลังสังคม 2 กลุ่มใหญ่เท่านั้นที่ได้มีโอกาสใช้อำนาจทางการเมืองและได้ประโยชน์จากการใช้ อำนาจทางการเมือง และถาถถึงได้ว่าข้อจำกัดในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ได้ กลายเป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขสำคัญต่อการก่อให้เกิดปัญหาทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นปัญหาสำคัญของชาติในปัจจุบันด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการไร้การศึกษาและความ

ยากจนของคนส่วนใหญ่ในชนบท ที่เป็นผลมาจากการกระจุกตัวของอำนาจ (centralized of power) ในคนกลุ่มเล็ก ๆ ในส่วนกลาง และการกระจุกความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจไว้กับคนกลุ่มเล็ก ๆ ในกรุงเทพมหานครด้วยเช่นเดียวกัน

2. แนวความคิดเกี่ยวกับ "ประชาธิปไตย" ที่แตกต่างกันมาก ที่สำคัญก็คือ ในระหว่างคน 3 ฝ่ายใหญ่ ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการ "ชี้นำ" การให้ความรู้ทางการเมือง (political education) และเป็นแบบอย่างในทางการเมืองของประชาชนและเยาวชน คือ ผู้นำฝ่ายทหาร และข้าราชการ นักการเมือง และนักวิชาการหรือกลุ่มปัญญาชน ฝ่ายวิชาการจะให้คุณค่าประชาธิปไตยว่าเป็น "อธิปไตย" ของประชาชน เป็นการปกครองที่มาจากประชาชนและต้องทำประโยชน์ให้กับประชาชน ทหารและข้าราชการเป็นเพียงกลไกของรัฐหรืออยู่ใน "ฐานะคนใช้" ของประชาชน เพราะรับเงินเดือนจากภาษีประชาชน ข้าราชการต้องทำหน้าที่ในการรักษากฎกติกา ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมืองโดยอิสระ จนประชาชนเกิดความเชื่อมั่นใน "เสียงสวรรค์" หรือการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งตัวแทน นักการเมืองและบรรดาผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องประพฤติปฏิบัติตามกรอบของกฎหมาย อย่าหลีกเลียงกฎหมายไม่ควรใช้อำนาจ อิทธิพลข่มขู่ประชาชน ตลอดจนใช้เงินซื้อเสียง จากประชาชน แล้วเข้าไปใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อ "ถอนทุน" คืน จนกลายเป็นปัญหา สำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตย

ฝ่ายนักการเมืองกลับมองว่า นักวิชาการไม่มีประสบการณ์ทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การหาทางเอาชนะการเลือกตั้ง ในการสมัครรับเลือกตั้ง เพราะมีความลำบากยากเย็นมาก จนนักการเมืองส่วนใหญ่ "หวั่นเกรง" การยุบสภาซึ่งจะส่งผลให้ต้องออกไปหาเสียงกับประชาชนใหม่ หมายความว่า การที่จะเป็นนักการเมือง หรือ ส.ส. นั้นไม่สามารถจะเป็นได้ง่าย ๆ ในกระบวนการเลือกตั้งของไทยเป็นอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่เริ่มมีการใช้จ่ายเงินในการหาเสียงมากขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา นักการเมืองบางคนถึงกับให้คุณค่ากับการใช้เงินซื้อเสียง และการจัดระบบหัวคะแนนเพื่อช่วยให้การ

หาเสียงกับประชาชนในแง่บวกว่า เมื่อคู่แข่งซื้อก็ต้องซื้อจึงจะเอาชนะได้ และการให้เงินกับประชาชนนั้นเป็นเรื่องการตอบแทน "น้ำใจ" กัน ไม่ใช่ในคําหมายของการซื้อเสียงเสมอไป รวมทั้งมองว่า การที่จะทำประโยชน์ให้กับประชาชนและประเทศชาติได้นั้น ต้องเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองควมคุมรัฐก่อน เหตุนี้ จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการทุกรูปแบบเพื่อจะเอาชนะการเลือกตั้ง

ในฝ่ายของทหารและข้าราชการ มักมองนักการเมืองหรือ ส.ส. ด้วยสายตาไม่ไว้วางใจ แต่ขณะเดียวกันก็พยายามจะแสวงหาพวกในหมู่นักการเมืองด้วยการให้เงินอุดหนุนพรรคการเมือง การให้การอุปถัมภ์ค้ำชูกันเป็นการส่วนตัวกับ ส.ส. หรือนักธุรกิจที่มีอิทธิพลอยู่ในพรรคการเมืองบางคน รวมทั้งการใช้อิทธิพลของระบบราชการเพื่อช่วยเหลือนักการเมืองบางคน พรรคการเมืองบางพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ พรรค "ตัวแทน" ของผู้นำฝ่ายทหารและข้าราชการ ทหารและข้าราชการให้คุณค่าประชาธิปไตยต่างไปจากนักวิชาการและกลุ่มปัญญาชนมาก โดยมองว่า การแสดงออกทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยควรอยู่ในขอบเขตจำกัด ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยภายในชาติ ตลอดจนความมั่นคงของประเทศ ทหารจะให้คุณค่า "ความมั่นคงของประเทศ" สูงกว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนซึ่งเป็นสาระสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เหตุนี้ ตามแนวความคิดของผู้นำทางทหารและข้าราชการ ประชาธิปไตยต้องเป็นรูปแบบที่จำกัด คือต้องไม่กระทบกับความมั่นคงของชาติ บางคนได้บ่งชี้ว่า ไม่ควรไปทำตามหรือยึดถือแนวความคิดของประเทศตะวันตก แต่ควรจะเป็น "ประชาธิปไตยแบบไทย" ซึ่งอาจหมายถึงประชาธิปไตยในรูปแบบจำกัดดังกล่าว เหตุนี้ ในระดับหนึ่งของการแสดงออกอย่างอิสระในระบอบประชาธิปไตย เช่น การที่คนสองฝ่ายมีความคิดเห็นแตกต่างกันในประเด็นปัญหาสำคัญบางอย่าง เช่น "ปัญหาการซื้อเสียง" เป็นต้น การถกเถียงในเรื่องดังกล่าวซึ่งไม่สามารถยุติได้ในช่วงเวลานั้น ๆ ฝ่ายทหารอาจมองว่าเป็น ปัญหาความ "แตกแยก" ในหมู่ประชาชน จนอาจนำไปเป็นข้ออ้างในการรัฐประหารได้ ดังเช่น กรณีการรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 และตุลาคม 2520 เป็นต้น

ความแตกต่างทางด้านแนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยของ
 คน 3 ฝ่ายใหญ่ ๆ ในสังคมที่ได้ยกตัวอย่างมาข้างต้น ในมิติทางด้านแนวความคิดแล้ว
 อาจไม่ใช่ปัญหาสำคัญในการจะพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะคนที่มีความรู้พื้นฐานที่
 มา การศึกษาและประสบการณ์ที่แตกต่างกัน สามารถจะเกิดแนวความคิดในเรื่องใดเรื่อง
 หนึ่งแตกต่างกันได้ แม้ว่าบางแนวคิดเห็นอาจจะมี ความแตกต่างกันเป็นคนจะชั่วก็ตาม
 เพราะถ้าแนวความคิดเห็นของแต่ละฝ่ายได้ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อ (media) - ที่อิสระและกว้าง
 ขวางไปสู่ประชาชนแล้ว ประชาชนก็จะเริ่มเรียนรู้ และแยกกันออกไปตามความคิดเห็นที่
 สอดคล้องกับแนวความคิดของแต่ละฝ่าย จนอาจกลายเป็นแนวความคิดของฝ่ายเสียงข้างมาก
 และเสียงข้างน้อยขึ้นมาได้ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อเชื่อมโยงแนวความคิดของแต่ละฝ่ายเข้า
 กับบทบาทในทางการเมืองที่เป็นจริงของแต่ละฝ่ายแล้ว ก็จะมองเห็นอุปสรรคสำคัญของแนว
 ความคิดที่แตกต่างของแต่ละฝ่ายที่จะมีผลไปสู่การพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้
 ชัดเจนว่าเป็น "เรื่องใหญ่" และกลายเป็นแนวความคิดที่แตกต่างกันมากจนยากที่จะหาแนวคิด
 "สายกลาง" ระหว่างกันทั้ง 3 ฝ่าย ได้กล่าวคือ ฝ่ายทหารและข้าราชการเป็นฝ่ายที่สามารถ
 จะใช้แนวความคิดที่มีอยู่ "ครอบงำ" ทางสังคมได้มากที่สุดมีประสิทธิภาพที่สุด เพราะอยู่ใน
 วงจรอำนาจทางการเมืองและควบคุมสื่อสารมวลชน (mass media) ซึ่งเป็นกลไกของ
 รัฐไว้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งมีผู้คน และอุปกรณ์ส่งเสริมการโฆษณาชวนเชื่อ
 (propaganda) อยู่อย่างมากมายในทุกส่วนของประเทศด้วย ฝ่ายนักการเมืองมีอิทธิพลต่อ
 การเสนอแนวความคิดต่อสังคมในระดับรองลงมา เพราะมีโอกาสได้เข้าไปใช้อำนาจทาง
 การเมืองเป็นครั้งคราว และมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นผ่านสื่อของรัฐไปพร้อม ๆ กัน
 ด้วย นอกจากนั้นนักการเมืองยังสามารถใช้ "วาทีศิลป์" ชักจูงโน้มน้าวให้ประชาชนในท้อง
 ถิ่นที่ให้ความเคารพ นับถือและนิยมในตัวนักการเมือง หลงเชื่อหรือเห็นด้วยกับแนวความคิดของ
 นักการเมือง โดยไม่ยอมเปิดกว้างให้ประชาชนมีโอกาสรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างออกไป
 ของคนกลุ่มอื่นอย่างอิสระด้วย ฝ่ายนักวิชาการและกลุ่มปัญญาชน เป็นฝ่ายที่มองเห็นปัญหาและ
 สะท้อนปัญหาได้ชัดเจน เพราะเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ภายนอก ไม่ได้มีส่วนได้เสียโดยตรง
 จากการขัดแย้งในเรื่องอำนาจทางการเมืองระหว่างฝ่ายทหาร ข้าราชการ กับนักการเมือง

แต่นักวิชาการก็มีบทบาทจำกัด และมีโอกาสน้อยในการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สื่อมวลชนของรัฐที่โน้มเอียง "รับใช้" ผู้มีอำนาจทางการเมือง เหตุนี้ มิติในความแตกต่างทางด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยของคน 3 ฝ่ายดังกล่าวจึงยังมีแนวโน้มที่จะตกอยู่ในสภาพที่เป็นอยู่ต่อไปอีกนาน ตราบใดที่บทบาททางการเมืองของทหาร นักการเมือง และประชาชนยังไม่เปลี่ยนแปลงไปสู่แนวทางที่เปิดกว้างมากขึ้น และเปิดให้มีอิสระในด้านการสื่อสารมากขึ้นด้วยในเวลาเดียวกัน

3. ความเข้มแข็งมากเกินไปในทางการเมืองของระบบราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ บทบาทของทหาร จากการศึกษาที่ฝ่ายทหารมีความพร้อมทางด้านทรัพยากรทางอำนาจ คือ กำลังคน อาวุธ เงินงบประมาณ ความมีวินัย และเข้มแข็งในองค์กร มีความชอบธรรมในการใช้กำลังคน และอาวุธเพื่อปราบปรามกลุ่มอื่นที่คัดค้านอำนาจรัฐ (authority) และจากการที่ทหารเคยเป็นส่วนหนึ่งของการรักษาอำนาจรัฐ และควบคุมการใช้อำนาจรัฐมาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2475 และได้เลื่อนฐานะขึ้นไปสู่ชนชั้นผู้ปกครอง ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมาด้วยประสพการณ์ทางการเมืองดังกล่าว ทำให้ทหารสามารถใช้อำนาจทางการเมืองในการรักษาและแสวงหาผลประโยชน์ให้ทหารและข้าราชการได้อย่างมากมาย จนหน่วยงานของทหารได้ขยายเครือข่ายการทำงานออกไปเกี่ยวข้องกับทั้งระบบเศรษฐกิจ และสังคมเกือบทุกแขนง การมีผลประโยชน์มากมายดังกล่าวทำให้ทหารจำเป็นต้อง "ชี้หลังเสื่อ" หรือต้องมีอำนาจทางการเมืองต่อไป เพื่อสร้างความชอบธรรมในการรักษาผลประโยชน์ของฝ่ายทหาร

เหตุนี้ การที่ทหารมีวิสัยทัศน์ (vision) ทางการเมืองในแบบเฉพาะของทหารในมิตินี้จึงแสดงถึงการที่ทหารไม่ยังต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบประชาธิปไตย ในรูปแบบที่ถ่ายโอนอำนาจทางการเมืองไปให้กับประชาชนมากขึ้น หรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ทหารยังต้องการมีอำนาจทางการเมืองต่อไป เพื่อใช้อำนาจรักษาผลประโยชน์ของการทหาร และใช้ความเข้มแข็งของสถาบันทหาร เป็นเครื่องมือเข้าไปมีอิทธิพลและอำนาจทางการเมือง

ความเข้มแข็งมากเกินไปของทหารและระบบราชการ ได้ส่งผลกระทบต่อพรรคการเมืองพลเรือน และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในด้านปัจจัยภายในนั้น การรวมกลุ่มรวมพวกก่อตั้งพรรคการเมืองประชาธิปไตย ก็มีความอ่อนแออยู่ในกลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นอยู่แล้ว จากทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดทั้งกำลังคน และกำลังเงิน รวมทั้งเป็นกลุ่มเฉพาะกิจที่มุ่งเข้าร่วมในการเลือกตั้งที่มีขึ้นในแต่ละครั้ง ขาดการเชื่อมโยงอย่างจริงจังกับประชาชน เมื่อฝ่ายทหารและระบบราชการมีความเข้มแข็งอย่างมากอยู่ในระบบการเมือง พรรคการเมืองจึงต้องกลายเป็น "เบี้ยล่าง" ของทหาร ไม่กล้าเข้าไปก้าวท้าวผลประโยชน์ของฝ่ายทหารและระบบราชการ หรือไม่อาจทำการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่ไปกระทบผลประโยชน์ของทหารได้ พรรคการเมืองส่วนใหญ่ ยินยอม แสดงบทบาทอย่างจำกัดอยู่ภายใต้กติกาทางการเมืองที่ฝ่ายทหารมีอิทธิพลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในการจัดทำขึ้น เพื่อครอบงำระบบการเมือง และนักการเมืองจำนวนมากก็ยอมอยู่ใต้อุปถัมภ์ของผู้นำทางทหารบางคนด้วย นักการเมืองพลเรือน และพรรคการเมืองต่างรับรู้ถึงความเข้มแข็งของทหาร จึงจำเป็นต้อง "ปรับตัว" ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางการเมือง ถ้ายิ่งต้องการจะมีบทบาททางการเมืองต่อไป เพื่อที่จะมีโอกาสได้รับผลประโยชน์ในทางการเมืองเฉพาะตนและพวก ซึ่งดีกว่าทำการท้าทายฝ่ายทหารจนอาจนำไปสู่การเกิดรัฐประหาร และระบบการเมืองอาจถูกปิด นักการเมืองพลเรือน พรรคการเมืองประชาธิปไตย ก็หมดโอกาสในการแสดงบทบาททางการเมือง

4. ความอ่อนแอของกลุ่มพลังทางสังคม (social forces) ซึ่งมาจากเหตุผลทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ทางการเมือง รูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองกระแสหลักในสังคมไทย ตลอดจนปัจจัยทางด้านเวลา และปมปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ยังไม่คลี่คลายออกไปจุดของการเปลี่ยนผ่าน (transitional points) หรือจุดที่คนส่วนใหญ่มีความเห็นชอบร่วมกันที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงในระบบการเมือง

ทางด้านประวัติศาสตร์ทางการเมืองนั้น ระบบราชการ "เคยเป็น" สถาบันในการปกครองและควบคุมสังคมอย่างยาวนาน การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสังคมทั้งก่อนหน้าและใน

กรณีเหตุการณ์ "24-27 มิถุนายน 2475" นอกจากจะมาจากกระแสผลักดันจากนอกประเทศ หรือกระแสโลก (globalization) แล้วยังเกิดมาจากการคลี่คลายตัวภายในระบบราชการ เองโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากชนชั้นนำในระบบราชการ ความตึงเครียดในระบบการ เมืองไทย ครั้งสำคัญที่เคยเกิดขึ้นและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านโครงสร้างและสาระ บางอย่าง เช่น กรณี 24-27 มิถุนายน 2475 เป็นต้น ก็เกิดมาจากการท้าทายอำนาจของ ชนชั้นผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ของชนชั้นผู้ปกครอง (ruling classes) เอง ในภาพรวม ระบบราชการจึงยังคงเป็นสถาบันหลักสำคัญทางด้านการปกครองและเป็น "ภาพพจน์" ที่สังคม รับรู้โดยทั่วไป และในสาระความเป็นจริงนั้น สถาบันราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสถาบัน ทหารยังมีบทบาทอย่างกว้างขวางทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ต่อระบบการเมืองที่ยังไม่มีกลุ่มพลัง ทางสังคมนอกระบบราชการสามารถท้าทายได้โดยตรง ยกเว้นกลุ่มพลังในระบบราชการด้วย กันเอง

ความสำคัญของสถาบันข้าราชการและความคุ้นเคยในการใช้อำนาจ (authority) ในการปกครองที่ต่อเนื่องยาวนานในประวัติศาสตร์ ในด้านหนึ่งก่อให้เกิดกระแสวัฒนธรรมทาง การเมือง "อำนาจนิยม" ขึ้น (authoritarian political culture) และได้กลายเป็น กระแสวัฒนธรรมหลักในทางการเมืองของไทยบางอย่างต่อเนื่องยาวนาน กระแสวัฒนธรรม อำนาจนิยมจะให้ความสำคัญกับชนชั้นผู้ปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวบุคคลหรือผู้นำทางการเมือง (political leaders) ซึ่งมี "บารมี" เป็นที่ยอมรับของชนชั้นผู้ปกครองด้วยกันเอง และรวมทั้งประชาชนโดยทั่วไปในด้านหนึ่ง ส่วนในอีกด้านหนึ่งประชาชนจะถูก "ครอบงำ" จาก กระแสวัฒนธรรมหลักให้ยอมรับอำนาจการปกครองของผู้นำโดยไม่มีการโต้แย้ง หรือถูกกีดกัน ไม่ให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง ถูกอบรมกล่อมเกล้าให้เชื่อว่าการปกครอง เป็นเรื่องของ "เจ้านาย" ของ "ผู้หลักผู้ใหญ่" ในบ้านเมืองที่เป็นเสมือน "พ่อ" ของ ประชาชน ๆ ควรเป็นแต่เพียงผู้รับคำสั่งและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ปกครองเท่านั้น กระแส วัฒนธรรมอำนาจนิยมเกิดขึ้น และดำรงอยู่ในสังคมไทยติดต่อกันมานานกว่า 500 ปี ขณะที่

กระแสวัฒนธรรมทางการเมืองในแบบการมีส่วนร่วมทางการเมือง (participation political culture) ในแบบประชาธิปไตยเพิ่งเข้ามาแทรกซึมในสังคมไทยเพียง 1ชั่วอายุคน (generation) แรงของการท้าทายจึงอ่อนแอกว่ากระแสวัฒนธรรมหลักหรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า แรงต่อต้านกระแสวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่จึงพลังค่อนข้างสูง

กระแสคลื่นของการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจและสังคม เกิดขึ้นเพียงประมาณ 3 ทศวรรษระหว่างปี พ.ศ. 2504-2534 เหตุนี้แม้กระแสการเปลี่ยนแปลงจะมีอัตราเร่งค่อนข้างสูง และเร็วขึ้น แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังไม่มีพลังเพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดเปลี่ยนผ่านที่จะทำให้เกิดกลุ่มชนชั้นกลาง (middle class) ที่มีพลังเข้มแข็งในสังคม เป็นกลุ่มพลังหลักทางสังคมที่จะเป็นผู้ "ชี้นำ" ทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ สาเหตุก็มาจากทั้งปัญหาของการกระจายความมั่งคั่งร่ำรวยที่เกิดจากการเจริญเติบโตของการสร้างอุตสาหกรรม ตลอดจนการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งมีเพียงคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ได้รับประโยชน์จากการเติบโตดังกล่าว ขณะที่ภาคเกษตรกรรมยังคงเป็น "กระดูกสันหลัง" ของสังคมส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบท แม้แต่การผลิตข้าว ซึ่งเป็นสินค้าหลักทางด้านเกษตรกรรมของไทย ส่วนใหญ่ คือ มากกว่าร้อยละ 80 ก็ยังเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคภายใน และในทำนองเดียวกัน รายได้จากการส่งออกข้าวก็จะตกอยู่กับบรรดาพ่อค้าคนกลาง และผู้ส่งออกมากกว่า โดยมีรัฐคอยแบ่งปันผลกำไรโดยเก็บค่าพรีเมียม (premium) ส่งออกข้าวในบางครั้งด้วย

เหตุนี้ จึงจะเห็นได้ว่า ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการขยายตัวของอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ยังคงมีเพียงคนส่วนน้อยที่ได้รับผลประโยชน์ ซึ่งมีสาเหตุที่เป็นมิติในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐ และรูปแบบวัฒนธรรมกระแสหลักด้วย กล่าวคือ ขณะที่รัฐเร่งให้การสนับสนุนการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมอย่างจริงจังมาตลอดกว่า 30 ปี ส่วนหนึ่งผู้มีอำนาจในรัฐก็ได้ดำเนินการในเชิงของการ "เลือกปฏิบัติ" กับกลุ่ม "ตระกูล" ธุรกิจ กลุ่มต่าง ๆ ตามเหตุผลของความสัมพันธ์ส่วนตัวและการมีผลประโยชน์

เกื้อกูลกันระหว่างบุคคล การช่วยเหลือซึ่งพากันระหว่างบุคคล หรือระหว่างตระกูล ระหว่างผู้มีอำนาจในรัฐกับกลุ่มธุรกิจ ทำให้ระบบ "การผูกขาด" ไม่ได้ถูกล้มเลิกไปอย่างจริงจัง เพียงแต่เปลี่ยนกลุ่มของผู้ผูกขาดในกิจการทางอุตสาหกรรม และการค้าบางประเภทที่รัฐให้การสนับสนุนเท่านั้น กล่าวคือ เปลี่ยนจากกลุ่ม "ข้าราชการธุรกิจ" หรือ "ข้าราชการธุรกิจการเมือง" มาสู่ "นักธุรกิจ" หรือ "ตระกูลธุรกิจ" และ/หรือ "นักธุรกิจการเมือง" บางกลุ่ม ดังนั้น กลุ่มพลังทางสังคมที่เกิดขึ้นจึงค่อนข้างจะเป็นกลุ่มพลังเฉพาะกลุ่มเล็กหรือเฉพาะพวก ขาดพลังอำนาจในการต่อรองในทางการเมือง และยังไม่ปรากฏกลุ่มชนชั้นกลางที่เข้มแข็งขึ้นในสังคมไทย หรืออาจกล่าวได้ว่า "ชนชั้นกลาง" ที่มีอยู่ในสังคมไทยยังมีเพียงชนชั้นกลางเฉพาะกลุ่มเฉพาะพวกไม่ใช่ชนชั้นกลางที่เป็น "กระแสหลัก" ของสังคมเหมือนในสังคมตะวันตก กล่าวคือ เป็นชนชั้นกลางในกลุ่มข้าราชการ กลุ่มปัญญาชน กลุ่มนักธุรกิจรุ่นเก่า-รุ่นใหม่ในธุรกิจแขนงหรือประเภทต่าง ๆ ซึ่งในบางครั้งยังต้องแข่งขันกันเพื่อแสวงหา "พวก" ในระบอบราชการหรือในพรรคการเมือง หรือแข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจอีกด้วย

จากทั้งสี่ประเด็นสำคัญที่ได้กล่าวมาข้างต้น พรรคการเมืองไทยจึงประสบกับอุปสรรคมากมายในการพัฒนาให้ระบบพรรคการเมืองเข้มแข็งขึ้น กล่าวคือ ทั้งอุปสรรคจากปัจจัยภายในพรรคและจากปัจจัยภายนอกพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ความเข้มแข็งมากเกินไปของฝ่ายทหารและระบอบราชการ และแนวความคิดของฝ่ายทหารที่ยังต้องการให้จำกัดการมีส่วนร่วมทางการเมือง การแสดงบทบาทของพรรคการเมือง ซึ่งส่งผลให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย มีรูปแบบที่ถูกจำกัดด้วย หรือไม่ได้ปรากฏสาระแห่งความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยความไม่เข้มแข็งของกลุ่มพลังทางสังคมที่ไม่อาจทำลายอำนาจของกลุ่มพลังในระบอบราชการได้ด้วย เหตุนี้จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความเข้มแข็งมากเกินไปของฝ่ายทหาร และวิสัยทัศน์ทางการเมืองของทหารไทยที่ค่อนข้างขัดแย้งกับหลักการประชาธิปไตยสากล และความอ่อนแอของกลุ่มพลังทางสังคมจึงนับเป็นอุปสรรคปัญหาสำคัญต่อการพัฒนาระบบการเมือง และการปกครองประชาธิปไตย

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้ได้ประโยชน์ในหลาย ๆ ด้านและกว้างขวาง ผู้ศึกษาจึงขอแยกข้อเสนอแนะออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาระบบพรรคการเมืองไทยกับข้อเสนอแนะในการพัฒนาพรรคการเมือง เพื่อส่งเสริมการปกครองประชาธิปไตยของไทย

1. ข้อเสนอแนะในการศึกษาระบบพรรคการเมืองไทย

เนื่องจากพรรคการเมืองไทยมีรูปแบบและปัจจัยสำคัญในการก่อตัว ในสาระที่แตกต่างไปจากพรรคการเมืองในสังคมอื่น มีบทบาทที่จำกัดในทางการเมือง รวมทั้งขุบเล็กอยู่หลายครั้งจากผลของการรัฐประหาร และนอกจากนั้น มีพรรคเล็กที่ขาดแคลน "คน" และ "เงิน" ยังต้องถูกขุบเล็กด้วยข้อบังคับของกฎหมายด้วย การศึกษาเพื่อให้สามารถได้ความเข้าใจรอบด้าน (comprehensive) เกี่ยวกับพรรคการเมืองไทย จึงควรศึกษาในแง่มุมที่เป็นรายละเอียดทั้งปัจจัยสำคัญในพรรคและภายนอกพรรค

1.1 ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างบทบัญญัติของกฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายพรรคการเมือง กฎหมายการเลือกตั้ง ที่มีผลต่อการส่งเสริมพัฒนาองค์กรพรรคการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือการศึกษาเปรียบเทียบในช่วงที่ไม่มีกฎหมายบังคับควบคุมในการก่อตั้งพรรค การดำเนินบทบาททางการเมืองของพรรค กับช่วงที่มีกฎหมายบังคับควบคุมพรรคทั้งการก่อตั้ง การจัดองค์กร และการแสดงบทบาททางการเมืองของพรรค เช่น ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2489-2494 กับช่วงปี พ.ศ. 2524-2534 เป็นต้น หรือศึกษาเปรียบเทียบช่วงที่มีกฎหมายควบคุมพรรค และในช่วงที่เป็นการบังคับใช้กฎหมายที่มีบทบัญญัติแตกต่างกัน เช่น ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2517-2519 กับช่วงปี พ.ศ. 2524-2534 เป็นต้น

1.2 ศึกษาองค์กรพรรคการเมืองในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ "ศูนย์ประสานงานการเลือกตั้ง" หรือ "สำนักงานของ ส.ส." แต่ละคนในแต่ละเขตเลือกตั้งรวมทั้งศึกษา "พวกท้องถิ่น" หรือ ส.ส.ในบางจังหวัดที่เป็นญาติพี่น้องกัน หรือเป็นนักธุรกิจ

กลุ่มเดียวกัน ซึ่งเป็นกลุ่มอิทธิพลอยู่ในจังหวัดและภาคต่าง ๆ พวกเหล่านี้สามารถได้รับการเลือกตั้งโดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากพรรค แต่จะมีอำนาจต่อรองในการเข้าร่วมกับพรรคใดพรรคหนึ่งมากกว่า ส.ส. หรือพวกที่ต้องพึ่งพาพรรคและนักธุรกิจท้องถิ่น การศึกษา "พวกท้องถิ่น" ในรูปแบบต่าง ๆ จะได้ประโยชน์ในการเข้าใจถึงปัญหาการพัฒนาพรรคการเมืองได้ครอบคลุมและชัดเจนมากยิ่งขึ้น หรือทำให้สามารถมองเห็นรูปแบบการรวมพรรคการจัดองค์กรพรรคที่ไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย

1.3 ศึกษาองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบที่มีอยู่ ซึ่ง "พวกท้องถิ่น" และ ส.ส. หรือนักการเมืองหลายคนที่มีบทบาทสำคัญในพรรคการเมืองหลายพรรคได้มีอิทธิพลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านั้น ในหลายจังหวัดปรากฏมีนักธุรกิจและนักการเมืองคนสำคัญ หรือ "ตระกูล" สำคัญ สามารถครอบงำองค์การปกครองท้องถิ่นเกือบทุกระดับ ตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สุขาภิบาล เทศบาล และสภาจังหวัด การศึกษาพวกท้องถิ่นกับความเกี่ยวข้องกับองค์การปกครองท้องถิ่น นอกจากจะทำให้เข้าใจถึงรูปแบบของการรวมพรรคทางการเมืองในระดับท้องถิ่นชัดเจนขึ้นแล้ว ยังสามารถเข้าใจถึงการ "เชื่อมโยง" ระหว่างพวกหลายท้องถิ่นไปสู่การเลือกตั้ง ส.ส. หรือการเมืองระดับชาติ และรูปแบบการรวมพรรค และแยกพรรคของพรรคการเมืองไทยด้วย นอกจากนั้น การศึกษาในแง่มุมนี้ยังสามารถจะให้ข้อเสนอแนะต่อการกระจายอำนาจทางการเมือง ออกไปสู่ระดับท้องถิ่น โดยจัดให้มีการเลือกตั้งตำแหน่งสาธารณะในระดับต่าง ๆ ขึ้น ว่าจะมีผลดี-ผลเสียต่อการพัฒนาพรรคการเมือง และการปกครองระบอบประชาธิปไตยหรือไม่ อย่างไร และถ้ามีผลดีควรจะจัดการเลือกตั้งในระดับไหน และด้วยวิธีการอย่างไรบ้าง

1.4 ศึกษาเรื่อง "เงิน" แหล่งที่มา หมวดค่าใช้จ่าย บทบาทของเงินที่มีอิทธิพลโดยตรง และโดยอ้อมต่อการพัฒนาระบบพรรคการเมืองในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากเงินมีบทบาทสำคัญต่อการก่อตั้ง และการขยายพรรคให้เติบโตอย่างมาก แต่พรรคการเมืองทุกพรรค มักจะปิดบังแหล่งที่มา และหมวดค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ รูป

แบบของการจ่ายเงิน จำนวนเงินที่ใช้ในการหาเสียงเลือกตั้ง ความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่อง "เงินทุน" ของพรรคจะทำให้สามารถเข้าใจพรรคการเมืองไทยได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และยังสามารถเข้าใจถึงการแสดงบทบาททางการเมืองของผู้นำพรรค และพรรคการเมืองในเวทีทางการเมืองด้วย นอกจากนั้นยังจะทำให้เห็นถึงแรงจูงใจ และวัตถุประสงค์ของการเข้าร่วมในพรรคการเมืองของกลุ่มธุรกิจซึ่งเริ่มมีเพิ่มมากขึ้นว่า มีวัตถุประสงค์ในระดับใดและเกี่ยวข้องกับมิติใดบ้าง

1.5 ศึกษาข้อมูลธุรกิจสำคัญ โดยเน้นศึกษาในแง่การให้เงินช่วยเหลือแก่พรรคต่าง ๆ ว่ามีรูปแบบอย่างไร จำนวนเท่าใดเพราะเหตุผลใด รวมทั้งศึกษาการ "วิ่งเต้น" ทางการเมืองของนักธุรกิจ เพื่อขอความช่วยเหลือจากผู้นำพรรคการเมืองต่าง ๆ ด้วยว่าดำเนินการในรูปแบบใด ได้รับความสำเร็จมากน้อยเพียงใด การศึกษาในแง่นี้นอกจากจะทำให้เข้าใจถึงอิทธิพลของกลุ่มธุรกิจที่มีต่อพรรคการเมืองแล้ว ยังสามารถนำไปจัดทำข้อเสนอแนะในแนวทางที่จะให้รัฐเป็นผู้จ่ายเงินให้พรรค และการออกกฎหมายบังคับให้พรรคการเมืองทุกพรรคแสดงบัญชีของรายรับ-รายจ่าย โดยละเอียดเปิดเผยต่อสาธารณชนด้วย และนอกจากนั้นยังอาจสามารถหาวิธีการใหม่ ๆ ที่จะสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มธุรกิจและกลุ่มพลังทางสังคมในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในองค์กรพรรคการเมืองอย่างจริงจังได้ด้วย

1.6 ศึกษาอิทธิพลของพรรคการเมือง ผู้สมัครรับเลือกตั้งและระบบราชการที่มีต่อแบบแผนการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ประชาชนตกอยู่ภายใต้อิทธิพลในการระดม (mobilized) ให้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของระบบราชการ อิทธิพลของหัวหน้าคณะที่ทำให้สามารถแปรเปลี่ยนเจตนาที่บริสุทธิ์ของประชาชนไปสู่การตกอยู่ใต้อิทธิพลทางการเงินของผู้สมัครรับเลือกตั้งและพรรคการเมือง การศึกษาในเรื่องเหล่านี้จะสามารถทำให้เข้าใจเครือข่ายความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ ระบบพวกของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจการ "รวมพวก" และ "แยกพวก" ในพรรคการเมืองต่าง ๆ ในลำดับ

ต่อมาด้วย นอกจากนั้นให้อีกมิติหนึ่งอาจจะทำให้ทราบถึงปัญหาข้อขัดข้องในเรื่องการกระจายความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจไปสู่ชนชั้นล่างได้ด้วยว่ามีอุปสรรคสำคัญในส่วนใดบ้าง เกี่ยวข้องกับเครือข่ายของระบบอุปถัมภ์ที่โยงใยซับซ้อนในสังคมและรวมทั้งในพรรคการเมืองมากน้อยเพียงใดด้วย

1.7 ศึกษาทหารและระบบราชการในประเด็นต่าง ๆ ทั้งในแง่ผู้นำทหาร องคกรทหาร การควบคุมสื่อของทหาร ผลประโยชน์ในทางการเมืองของทหาร เพื่อจะทำให้เข้าใจถึงปัจจัยสำคัญในด้านต่าง ๆ ที่ทำให้ทหารต้องเข้ามามีอำนาจทางการเมืองและการใช้อำนาจทางการเมืองแสวงหาผลประโยชน์ ศึกษารูปแบบในการที่ผู้นำทางทหารและข้าราชการใช้ในการสร้างอิทธิพลกับพรรคการเมืองต่าง ๆ รวมทั้งการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ระหว่างนักธุรกิจคนสำคัญกับผู้นำฝ่ายทหารด้วย การศึกษานี้จะทำให้เข้าใจถึงกระบวนการ "ดึงพวก" และ "รวมพวก" รวมทั้งการ "แยกพวก" ในระหว่างผู้นำกลุ่มพลังสังคม 3 ฝ่าย ได้ดีมากขึ้นคือ ผู้นำทหาร ข้าราชการ นักธุรกิจ และนักการเมือง ซึ่งอาจจะนำไปสู่การอธิบายที่มีสาระสำคัญต่อการพัฒนาพรรคการเมืองได้ด้วยว่า ทำไมผู้เกี่ยวข้องกับระบบพรรคการเมืองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม จึงไม่ "จริงใจ" ที่จะทำการพัฒนาพรรคการเมืองกันอย่าง "จริงจัง"

1.8 ศึกษากระบวนการศึกษาของชาติ ระบบการสื่อสารมวลชนระบบสังคม ตลอดจนระบบเศรษฐกิจที่มีปฏิสัมพันธ์กับระบบการเมืองประชาธิปไตย การศึกษาในเรื่องเหล่านี้อาจจะได้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาระบบพรรคการเมืองในทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษาให้หันมาเน้นความรู้ ความเข้าใจ การเมืองประชาธิปไตยมากขึ้น หรือการเปิดอิสระให้กับสื่อมวลชนไปสู่การควบคุมโดยผู้บริโภครหรือประชาชน และการขยายสื่อทางด้านโทรทัศน์ และวิทยุให้มากขึ้น ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อการขยายความรู้ทางด้านประชาธิปไตยไปสู่ประชาชน พิจารณาจากด้านสถาบันทางสังคมที่สำคัญดังกล่าวทั้งสถาบันการศึกษา และสถาบันสื่อมวลชน จึงเห็นได้ในมิติหนึ่งว่า กระแสพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมและกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ยังไม่มีผลกระทบที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสถาบันดังกล่าวนี้มากนักในช่วงเวลาที่ผ่านมา

2. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาพรรคการเมืองไทย

มีคนไทยหลายฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบพรรคการเมือง ตั้งแต่ประชาชนไปจนถึงบรรดาผู้นำทางการเมือง ซึ่งต่างก็มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาระบบพรรคการเมืองทั้งสิ้น

2.1 ในระดับของประชาชน จะเห็นว่า ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีการศึกษาค่ำเพราะขาด "โอกาส" ทางการศึกษา รวมทั้ง "โอกาส" ทางด้านอื่น ๆ ในสังคมอีกมาก รวมทั้งโอกาสทางการเมืองด้วย รัฐบาลที่รัฐยังคงควบคุมช่องทางการสื่อสารอย่างเข้มงวด โอกาสของประชาชนก็ยังคงถูกจำกัดต่อไป การขยายช่องทางการสื่อสาร และการให้อิสระกับสื่อสารมวลชน จะเป็นวิธีการที่ได้ผลโดยการตรงต่อการให้โอกาสแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนในท้องถิ่นห่างไกลความเจริญในการที่จะได้ "เปิดหูเปิดตา" ได้ศึกษาเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ให้กว้างขวางขึ้น และจะส่งผลไปสู่การทำความเข้าใจเรื่องการเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้วย เมื่อช่องทางของสื่อสารเปิดกว้างและมีอิสระ พรรคการเมืองที่ต้องการจะแสวงหาการสนับสนุนจากประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ จะถูกบังคับโดยทางอ้อมให้ต้องทำการติดต่อสื่อสารกับประชาชนผ่านช่องทางการสื่อสารอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเรียนรู้ทางการเมืองโดยตรง และเป็นผลต่อการพัฒนาพรรคการเมืองด้วย

พิจารณาในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างพรรคการเมืองกับประชาชน เห็นได้ชัดเจนว่า พรรคการเมืองขาดการ "เชื่อมโยง" อย่างจริงจังและต่อเนื่องกับประชาชน เกือบทั้งหมด จะปรากฏในรูปความสัมพันธ์ในส่วนบุคคลและในเชิงตามระบอบอุปถัมภ์ มากกว่าจะเป็นในรูปความสัมพันธ์ขององค์กร หรือในรูปกลุ่มผลประโยชน์ และความสัมพันธ์ส่วนบุคคลดังกล่าวยังเป็นไปเพื่อประโยชน์เฉพาะตัวของนักการเมืองแต่ละคน เพื่อสร้างโอกาสในการที่จะได้รับการเลือกตั้งเป็นด้านหลักไม่ใช่เพื่อการปลูกฝัง "ความจงรักภักดี" ต่อบุคคลพรรคการเมืองในหมู่ประชาชน "ชื่อ" ของพรรคการเมืองในหมู่ประชาชนจึงมีความหมายน้อยกว่า "ชื่อ" ของผู้นำพรรคหรือผู้ก่อตั้งพรรค หรือ "ชื่อ" ของนักการเมืองบางคนที่มีอิทธิพลอยู่ในแต่ละท้องถิ่น

เหตุนี้ การจะส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในองค์กรพรรคการเมือง จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องมีการกระจายอำนาจ (decentralized of power) อย่างจริงจัง และอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ การจัดให้มีการเลือกตั้งตำแหน่งสาธารณะต่าง ๆ (public offices) ขึ้นในระดับต่าง ๆ ในส่วนท้องถิ่น โดยระยะแรกอาจจะเกิดปัญหาข้อขัดข้องในเรื่อง การกำหนดกฎระเบียบและวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ แต่ในระยะยาวนั้นจะเป็นการปลูกฝังความรู้ทางการเมืองให้กับประชาชนในทางอ้อม และจะมีผลต่อการดึงประชาชนให้เข้ามีส่วนร่วมในองค์กรพรรคการเมืองและระบบการเมือง และในอีกด้านหนึ่งก็จะเป็นแรงผลักดันให้ผู้ก่อตั้งพรรคการเมืองต้องแสวงหาการสนับสนุนอย่างจริงจังจากประชาชนด้วย

2.2 นักการเมือง หรือ ส.ส. บุคคลเหล่านี้ ส่วนใหญ่ยังมีวิสัยทัศน์คับแคบ มุ่งแต่เพียงแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตัวเองและพวกพ้อง โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดผลเสียหายต่อระบบพรรคการเมือง และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย การที่นักการเมืองที่มุ่งมองอนาคตใกล้ตัว จะเปลี่ยนวิสัยทัศน์ให้กว้างไปสู่การคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมนั้นคงจะยาก ถ้าสภาพแวดล้อมทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ไม่เปลี่ยนแปลง จนสามารถบังคับโดยทางอ้อมให้นักการเมือง และ ส.ส. เหล่านั้นต้องปรับเปลี่ยนแนวความคิดและบทบาทของตัวเอง ความสำคัญของนักการเมืองและ ส.ส. ต่อการพัฒนาการเมืองประชาธิปไตย และระบบพรรคการเมือง ก็คือจะทำอย่างไรที่จะทำให้คนเหล่านี้เกิดความสำนึกในรูปแบบ ของ "สาธารณะประโยชน์จิต" หรือคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม (public interests) มากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และพวกพ้อง (private interests) เปลี่ยนจากความมุ่งหมายที่จะใช้พรรคเป็นเครื่องมือแสวงหาประโยชน์ทางการเมืองไปเป็นการเห็นความสำคัญของพรรคในการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และทำการชักจูงหรือระดมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในองค์กรพรรคการเมือง โดยยอมเสียผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้องเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ทางหนึ่งที่จะบีบบังคับให้ ส.ส. และนักการเมืองต้องปรับตัวก็คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนและ

การเปิดกว้างและมีอิสระของสื่อสารมวลชน ถ้าประชาชนไม่เลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ใช้เงินซื้อเสียง สร้างอิทธิพลข่มขู่ประชาชน และสื่อสารมวลชนได้ทำการเปิดโปงพฤติกรรมของนักการเมือง คนโกง มุ่งแสวงหาประโยชน์ส่วนตัว และพวกพ้อง นักการเมืองที่มีวิสัยทัศน์คับแคบก็จะไม่สามารถได้รับการเลือกตั้งอีก ถ้าต้องการได้รับการเลือกตั้ง นักการเมืองต้องปรับตัวไปทำงานสนองตอบผลประโยชน์ของส่วนรวมมากขึ้น

2.3 ผู้นำพรรคการเมือง และผู้ก่อตั้งพรรคการเมือง บุคคลเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็มีวิสัยทัศน์คับแคบเช่นเดียวกันนักการเมืองโดยทั่วไป คือ มุ่งจะตั้งพรรคการเมืองขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือเข้าร่วมในการเลือกตั้ง และหวังเข้าไปมีอำนาจทางการเมือง ทั้งเพื่อซื้อเสียง เกียรติยศ และผลประโยชน์ทางการเมือง และบางคนที่มีผลประโยชน์ทางธุรกิจก็ต้องการใช้อำนาจทางการเมืองไปส่งเสริมผลประโยชน์ทางธุรกิจของตนเอง แนวความคิดและพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ ได้ส่งผลกระทบต่อในทางลบมากมายในสายตาของประชาชน เช่น การใช้คำเรียกว่า พวกปลาไหล นักธุรกิจการเมือง นักเลือกตั้ง นักแสวงโชคทางการเมือง พวกไม่มีสัจจะ และพวกฉวยโอกาสทางการเมือง เป็นต้น บุคคลเหล่านี้จึงมีส่วนอย่างมากที่ทำให้พรรคการเมืองอ่อนแอ ไม่สามารถจะส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้อย่างจริงจัง หลายคนได้ยุติบทบาททางการเมืองจากผลของการรัฐประหารบ้าง หรือจากเหตุผลทางด้านอายุ และสุขภาพของตนเองบ้าง แต่ก็ไม่ได้สร้างแบบอย่างที่ดีต่อคนรุ่นหลังแต่อย่างใด ผู้ที่คิดจะก่อตั้งพรรคการเมืองในอนาคตต่อไปควรศึกษาบทเรียนจากความผิดพลาดของผู้ก่อตั้งพรรคและผู้นำพรรคจำนวนมากที่ผ่านมา เพื่อไม่ให้เกิด "ประวัติศาสตร์ซ้ำรอย" โดยการหันไปส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในองค์กรพรรคการเมืองมากขึ้น ซึ่งอาจต้องอดทน เสียสละ และต้องใช้เวลาค่อนข้างมาก

ในมิติอีกด้านหนึ่งนั้น การที่นักการเมืองผู้นำพรรคการเมืองมีวินัยที่คับแคบก็มีสาเหตุจากระบบการเมือง สังคม เศรษฐกิจด้วย กล่าวคือ การที่สังคมไทยโดยภาพรวมเป็นสังคมของ "พวก" การเล่น "เส้นสาย" การใช้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์มากกว่าหลักการและเหตุผล คนที่จะมี "โอกาส" ได้รับประโยชน์ในสังคม ได้รับเกียรติ อำนาจ และความมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของคนโดยทั่วไป ก็ต้องเป็นคนที่มีพวกมาก ซึ่งจะทำให้มีโอกาสแสวงหาสิ่งที่มีคุณค่า (values) ต่าง ๆ ในสังคมได้ เหตุนี้ เมื่อสนามทางการเมืองเปิดกว้างออก นักการเมือง ผู้แสวงหาโอกาสทางการเมือง นักธุรกิจ และบุคคลต่าง ๆ จึงได้รวมพวกของตนขึ้นเป็น "พรรค" และหาวิธีการดึงพวก รวมพวก เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองเพื่อเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะตนเฉพาะพวก มิติในด้านนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาจากวัฒนธรรมทางการเมืองกระแสเก่าคือ "อำนาจนิยม" กับ กระแสใหม่คือ "ประชาธิปไตย" ที่ยัง "ขัดแย้ง" หรือไม่ผสมกลมกลืนกันได้อย่างเหมาะสมในสังคมไทย การเปลี่ยนแปลงในบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งจึงอาจจะมีผลกระทบต่อวิสัยทัศน์ ของบรรดานักการเมืองและผู้นำพรรคดังกล่าว ซึ่งยังคงไม่ใช้ในเวลานี้

2.4 ผู้นำทหาร และข้าราชการ การที่ทหารเข้ามายุ่งเกี่ยวกับทางการเมืองตลอดมานั้น เห็นได้ชัดจนว่าระบบพรรคการเมืองได้เกิดการหยุดชะงัก ขาดพัฒนาการที่ต่อเนื่อง ประชาชนไม่มีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างจริงจัง และส่งผลให้การปกครองประชาธิปไตยไม่มีสาระของความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง คือ ไม่ได้เป็นการปกครองที่จะอำนวยความสะดวกให้กับคนส่วนใหญ่ให้สังคม การอ้างหลักการความมั่นคง และการผลักดันให้ผู้นำทหารเข้ามาดำรงตำแหน่งในสภาและคณะรัฐมนตรี นอกจากจะทำให้ฝ่ายทหารสามารถรักษาผลประโยชน์ของทหารและระบบราชการไว้ได้แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นดังกล่าวและดำรงต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดพัฒนาการปกครองประชาธิปไตย หรือแก้ไข ปัญหาความยากจน การด้อยโอกาสของประชาชนส่วนใหญ่ได้อย่างแท้จริง ในแง่มุมทางทหาร อาจหมายถึง ความสำเร็จคือ การรักษาความมั่นคงของชาติ และผลประโยชน์ของทหาร แต่ในแง่มุมของประชาชน ความมั่นคงของชาติ คือการที่ประชาชนได้รับผลประโยชน์ในทางการ

เมืองโดยเสมอภาคกัน ไม่ใช่เพียงฝ่ายทหาร ข้าราชการ นักการเมือง และกลุ่มธุรกิจ ได้รับประโยชน์อย่างที่เป็นอยู่

นักปรัชญาการเมืองบางคนเคยกล่าวไว้ว่า "ความยากจนเป็นสาเหตุของการปฏิวัติ (revolution)" แม้ว่า ทหารและระบบราชการจะมีความเข้มแข็งเพียงใด สามารถขยายเครือข่ายของราชการ และอำนาจทางการเมืองออกไปครอบงำไว้ได้เกือบทั้งหมดก็ตาม แต่ถ้าวันหนึ่งระบบสังคมและเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ขณะที่ระบบราชการ ล้าหลัง ระบบการเมืองถูกรอบงำจนเป็น "ไดโนเสาร์" หรือไม่พัฒนาและล้าหลังกว่าระบบสังคมและเศรษฐกิจ และประชาชนส่วนใหญ่ยังยากจน พลังของคนจนที่ลุกขึ้นมาทำการเปลี่ยนแปลงจะนำล้ากว่าการรัฐประหารและการกบฏของฝ่ายทหารเกือบ 20 ครั้ง และการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรรวมกันอีกหลายเท่า ข้อเสนอแนะก็คือ ทหารต้องปรับตัวไปสู่ความเป็นทหารอาชีพ ทำหน้าที่ทางทหารเพียงด้านเดียวอย่างจริงจัง ปล่อยให้การพัฒนาการปกครองประชาธิปไตยเป็นของประชาชน ถ้าทหารจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับทางการเมืองเพื่อให้มีตำแหน่งทางการเมืองก็ต้องเข้ามาตาม "กติกา" ที่เปิดกว้างเป็นประชาธิปไตยด้วยการลาออกจากตำแหน่งทางทหาร และลงสมัครรับเลือกตั้งให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจเท่านั้น

ประชาธิปไตยของไทย ระบบพรรคการเมืองประชาธิปไตย จะพัฒนาก้าวหน้าต่อไปหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การปรับเปลี่ยนบทบาทในทางการเมืองอย่างจริงจัง และจริงจังของฝ่ายทหารและข้าราชการ ไม่ใช่เพียงพูดว่าไม่เกี่ยวข้อง แต่ก็ยินยอมให้ฝ่ายการเมืองเข้าไปควบคุมและตรวจสอบภายในองค์กรทหาร เพราะคำพูดและการกระทำดังกล่าวไม่สอดคล้องกัน เป็นเพียงการแสดง "ความน้อยใจ" "ความไม่พอใจ" และ "ไม่จริงใจ" เท่านั้น "วิกฤตการณ์" ในระบบการเมือง และสังคมจะไม่เกิดขึ้น ถ้าทุกกลุ่มในสังคมไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบและได้รับผลประโยชน์และการคุ้มครองเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย ที่ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมจัดทำขึ้น รวมทั้งการรักษากฎระเบียบดังกล่าวอย่างจริงจังของทหารและข้าราชการด้วย

2.5 นักธุรกิจ เป็นกลุ่มหนึ่งที่ใช้พรรคการเมืองแสวงหาผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและทางธุรกิจ บทบาทของนักธุรกิจที่ผ่านมา เห็นได้ชัดเจนว่าได้ส่งผลให้ระบบพรรคการเมืองพัฒนาไปในทางที่ไม่น่าพึงปรารถนาหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การที่พรรคการเมืองตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเงินของนักธุรกิจ และการใช้จ่ายเงินซื้อตัว ส.ส. และชื่อเสียงจากประชาชนและยังก่อให้เกิดวัฒนธรรมการเมือง "ชนาธิปไตย" (plutocracy) ขึ้นแทนที่ประชาธิปไตย (democracy) ที่น่าพึงปรารถนาด้วย

นักธุรกิจ และกลุ่มคนที่มั่งคั่งร่ำรวยในสังคม ต่างร่ำรวยขึ้นมาจากการใช้โอกาสแสวงหาความมั่งคั่งร่ำรวย จากทรัพยากรธรรมชาติ และ "ผลประโยชน์" จากสังคมทั้งสิ้น เหตุนี้จึงควรที่จะพิจารณาถึงบทบาทที่ได้เคยกระทำมาว่ามีผลกระทบต่อปัญหาทางการเมือง และสังคมมากน้อยเพียงใด และในลักษณะใดบ้าง นักธุรกิจก็เช่นเดียวกับฝ่ายทหารและข้าราชการ คือ สามารถจะช่วยส่งเสริมการพัฒนาระบบพรรคการเมืองและการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้อย่างมาก ถ้าไม่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะตนเองและพวกพ้องมากเกินไป แต่ควรสร้างสำนักถึงผลประโยชน์ส่วนรวมให้มากขึ้น โดยการไม่มุ่งหวังใช้พรรคการเมืองเป็นเครื่องมือสำหรับการเข้าไปแสวงหาประโยชน์ของตนเอง แต่ควรหันมาส่งเสริมการพัฒนาองค์กรพรรคการเมือง ด้วยการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้กว้างขวางและจริงจัง รวมทั้งทำการบริจาคเงินโดยเปิดเผย ตามกรอบของกฎหมายเพื่อแสดงความจริงใจที่จะไม่ใช้พรรคการเมืองแสวงหาผลประโยชน์

มูลเหตุสำคัญประการหนึ่งของการที่นักธุรกิจมุ่งใช้พรรคการเมืองเป็นเครื่องมือเข้าไปใช้อำนาจทางการเมือง เพื่อส่งเสริมธุรกิจของตนและพวกพ้องก็มาจากความเข้มแข็งมากเกินไป ของทหารและความล้าหลังของระบบราชการที่ไม่สามารถจะสนองต่อการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจของชาติ และความต้องการของนักธุรกิจได้เต็มที่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มนักธุรกิจ นักการเมือง และฝ่ายทหารและข้าราชการในกระบวนการทางการเมืองที่ผ่านมา เป็นไปทั้งในเชิงขัดแย้ง แข่งขัน และการประสานผลประโยชน์ระหว่างกัน แต่ก็ยังไม่มีฝ่ายใดพวกใดได้หันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์กรพรรคการเมือง

เมืองอย่างจริงจัง เพื่อต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ถ้าพรรคการเมืองจะได้รับการพัฒนาส่วนหนึ่งก็ต้องมาจากคนสามฝ่ายได้เปลี่ยนแนวความคิด และพฤติกรรมทางการเมืองในทางแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะของตนเอง และพวกพ้อง มาสู่การสนับสนุนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอย่างจริงจัง แต่ฐานสำคัญที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มคนสามฝ่ายที่มีอำนาจทางการเมือง ก็ต้องเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษาเรียนรู้ และโอกาสในด้านต่าง ๆ ของประชาชน และรวมทั้งการเปิดกว้างและความมีอิสระของสื่อสารมวลชน ตลอดจนการกระจายความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจดังกล่าวมาแล้ว

2.6 รัฐธรรมนูญ และกฎหมายพรรคการเมือง สาระของรัฐธรรมนูญที่จะนำไปสู่การพัฒนาการปกครองประชาธิปไตย และต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เข้าไปมีบทบาทอย่างเข้มแข็งและจริงจังในพรรคการเมือง มีเพียงรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2517 ส่วนรัฐธรรมนูญฉบับอื่น ๆ อีก 5 ฉบับในช่วงปี พ.ศ. 2511-2534 ล้วนแต่มีบทบัญญัติจำกัดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน และจำกัดการพัฒนาพรรคการเมืองทั้งสิ้น สาระของรัฐธรรมนูญในสังคมประชาธิปไตย ควรจะสะท้อนถึงเสียงข้างมากของประชาชนในสังคม กล่าวคือ ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและกว้างขวางในกระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญทุกขั้นตอน ถ้ายังไม่มี การเปลี่ยนแปลงที่มาและวิธีการจัดทำรัฐธรรมนูญไปในทางที่จะแสวงหา "ประชามติ" จากคนในสังคมแล้ว ประชาธิปไตยคงจะมีรูปแบบที่จำกัดและพรรคการเมืองก็จะคงถูกจำกัดอยู่เช่นเดิมต่อไป ส่วนกฎหมายพรรคการเมืองนั้น เห็นได้ว่า พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2524 มีเจตนารมณ์ที่จะทำให้พรรคเติบโตมีความเข้มแข็งและลดจำนวน "ชื่อ" พรรคให้น้อยลง แต่เนื่องจากแบบแผนการรวมพวกก่อตั้งพรรค และจำกัดในกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐธรรมนูญ ได้ส่งผลให้เจตนารมณ์ของกฎหมาย ไม่ปรากฏออกมาในสาระความเป็นจริง การที่จะทำให้เจตนารมณ์ของกฎหมายปรากฏเป็นจริงนั้นจะต้องมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญไปในแนวทางของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2517 ก่อน และอาจต้องนำพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2517 กลับมาใช้ในเบื้องต้น

ก่อนด้วยเพื่อไม่ให้หนักธุรกิจ และฝ่ายทหารเข้าไปมีอิทธิพลครอบงำ พรรคการเมืองและระบบการเมืองจนกว่าจะหาข้อยุติในการที่จะให้รัฐเป็นผู้จ่ายเงินสนับสนุนพรรคการเมือง และมีการขยายอิสระ และเปิดกว้างของสื่อสารมวลชน ตลอดจนโอกาสในการศึกษาเรียนรู้ของประชาชน ส่วนใหญ่ในประเทศ กฎหมายพรรคการเมืองจึงจะค่อย ๆ ได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพื่อส่งเสริมการพัฒนาระบบพรรคการเมืองในภายหลัง

"พรรคการเมือง" มาจากการสร้างขึ้นของคนในแต่ละสังคม สาระความเป็นจริงของพรรคการเมืองมักจะสอดคล้องกับบริบทของสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมของพรรค ถ้าตราบใดที่ยังไม่มีความเชื่อมั่นในความสามารถของ "คน" การส่งเสริมให้คนมีความเท่าเทียมกัน ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างอิสระ และกว้างขวางแล้ว สาระของความเป็นประชาธิปไตย ก็ยังไม่เกิดขึ้น พรรคการเมืองก็จะถูกจำกัดบทบาทในทางการเมืองด้วย การส่งเสริมพัฒนาระบบพรรคการเมืองและการปกครองประชาธิปไตยจึงต้องมาจากการส่งเสริมบทบาททางการเมืองของประชาชนมากกว่าการสร้างความเข้มแข็งของรัฐ เพื่อประโยชน์ของคนพวกเดียวหรือสองสามพวกดังกล่าวแล้ว

นอกจากนั้น การสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยทางด้านเศรษฐกิจภายในประเทศก็นับว่าเป็นแนวทางที่เสริมสร้างความเข้มแข็งและมั่นคงของสังคม และระบบการเมือง แต่ความมีเสถียรภาพของระบบการเมือง ความมีดุลยภาพในระบบสังคม จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมาจากการสร้างกลไกที่เหมาะสมในการกระจายความมั่งคั่งร่ำรวยไปสู่คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม ถ้าขาดกลไกดังกล่าวแล้ว แม้จะมีการขยายตัวอย่างกว้างขวางในการสร้างอุตสาหกรรม และการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ แต่ก็ขาด "กระแสปักค้อน" ที่จะทำให้เกิดกลุ่มชนชั้นกลางหลักในสังคม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ปัญหาการสร้างสถาบันพรรคการเมือง เพื่อส่งเสริมการสร้างให้เป็นประชาธิปไตย (democratization) ซึ่งเป็นกระแสหลักสำคัญประการหนึ่งในสังคมยุคข่าวสารข้อมูล และยุคโลกาภิวัตน์ "การปฏิรูปทางการเมือง" จึงมีสาระเกี่ยวกับการปฏิรูปทางด้านกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย ปฏิรูปทางสังคม และเศรษฐกิจด้วย จึงจะมีผลต่อการสร้างกลไกที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมดุลยภาพในสังคม และการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางแห่งกระแสประชาธิปไตยได้อย่างเหมาะสม